

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ АГЕНТНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ГРОМАДАХ

У контексті реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (децентралізації) у статті розглянуто теоретико-методологічні засади аналізу трансформацій у громадах. Теоретичним підґрунтям аналізу є теорія морфогенезу М. Арчер і концепція габітусу та соціальних полів П. Бурдьє. Агентність як внутрішня здатність індивіда діяти, незважаючи на обмеження соціальних структур і культури, відіграє ключову роль у формуванні соціальних змін. Можна припустити, що передання повноважень і фінансів органам місцевого самоврядування сприятиме зростанню проявів індивідуальної агентності членів громад. Надійною основою для ефективного самоврядування й сталого розвитку громад у майбутньому може стати посилення рефлексивних навичок індивідів.

Ключові слова: агентність, громада, структура, культура, морфогенез, габітус, соціальні поля.

Термін «спроможні громади» в українському вжитку з'явився у 2014 році (Децентралізація, б. д.). Саме тоді розпочалась реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, відома як «децентралізація». Доти вважали, що районні державні адміністрації, успадковані ще з СРСР, неспроможні справитися з повноваженнями із самоврядування (Ткачук, 2016). Тому їхні повноваження здебільшого були радше символічними, а «справжня політика» вершилась на національному рівні. Такий підхід обмежував можливості громадян впливати на важливі рішення, що стосувалися їхніх громад. Водночас знімалась відповідальність із представників місцевої влади, які завжди могли апелювати до рішень, прийнятих «зверху».

У 2014 році, у результаті Революції Гідності, відбулася трансформація ціннісних парадигм, що спричинила поступову відмову від централізації ресурсів держави (Винницький, 2021). Саме тоді у суспільстві стала можливою дискусія про передання значних повноважень і відповідальності на місця. Реформа також передбачала зміну територіального поділу, зокрема укрупнення районів та утворення повітів, а також добровільне об'єднання суміжних територіальних громад та утворення ОТГ (об'єднаних територіальних громад) (Ткачук, 2016).

Згідно з результатами опитувань, проведених Центром «Соціальні індикатори» на замовлення програми Ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні», ця реформа є однією з найуспішніших в Україні, має найбільшу підтримку населення

та є невідокремним складником демократії (Міністерство розвитку громад та територій України, 2020). У період з 26 серпня по 10 вересня 2020 року було зібрано 2000 інтерв'ю з респондентами, які проживають у 110 населених пунктах по всій Україні. Основна мета дослідження полягала в оцінюванні впливу децентралізації на розвиток територіальних громад, реакції громадян на проведення цієї реформи та відчуття покращень унаслідок реформування місцевого самоврядування. Згідно з результатами опитувань, більшість громадян України (59 %) вважають реформу місцевого самоврядування та децентралізації необхідною, а серед тих, хто добре обізнаний з реформою, цей показник сягає 81 %. Президент Володимир Зеленський також підкреслив успішність реформи децентралізації в Україні, наголошуючи на важливості продовження цього процесу для забезпечення демократичного розвитку країни (Офіс Президента України, 2021).

Громади отримали ширшу автономію та відповідальність, що дало їм можливість самостійно визначати пріоритети та реалізовувати власні стратегії розвитку. Важливим компонентом реформи є перерозподіл податкових надходжень. Зокрема, 60 % податку на прибуток підприємств, який раніше централізовано збирався та розподілявся державою, тепер залишається в місцевих бюджетах. Це не тільки сприяло збільшенню самостійності та фінансової стабільності громад, а й дало імпульс для активного розвитку інфраструктури на місцевому рівні. У результаті місцеві громади вступили в конкуренцію не лише

за ресурси, а й за імідж, туристичну привабливість та створення сприятливих умов для молоді. Це посилює їхню мотивацію для поліпшення якості життя населення та стимулювання економічного розвитку (Ford, 2020).

До реформи децентралізації потенціал самостійних ініціатив громадськості був інституційно обмежений (Ткачук, 2016). Реформа мала стати каталізатором для агентних трансформацій у місцевих громадах. Але, попри значну номінальну підтримку реформи з боку громадськості, на рівні громад участь громадян у місцевому самоврядуванні часто обмежена, а розвиток громадянського суспільства в областях нерівномірний. Згідно з результатами Національного опитування щодо громадського залучення, у 2021 році, на сьомий рік після початку реформи, лише 7 % громадян повідомили про свою громадянську активність за попередній рік, і лише 4 % долучалися до діяльності громадських організацій (USAID/ENGAGE, 2022). Такі результати можуть свідчити про те, що крім інституційних обмежень, які зняла реформа, існують також інші, зокрема культурні, обмеження та неформальні практики, які сповільнюють темпи соціальних трансформацій. Отже, реформа децентралізації визначила вектор розвитку місцевого самоврядування в Україні, проте структурні та культурні властивості окремих громад задають темп цих трансформацій. З огляду на це актуальним є питання теоретичних і методологічних підходів до аналізу агентних трансформацій у громадах.

Підходи до аналізу трансформацій у громадах

Для вивчення змін у громадах використовують кілька методологічних підходів: оцінювання соціального впливу, вивчення стійкості громад та аналіз спроможності громад. Хоча дослідження, проведені з використанням цих підходів, можуть давати певне розуміння соціальних процесів, проте вони переважно акцентують увагу на соціальних показниках, аналізі змінних і статичних моделях стійкості. Такі підходи обмежують наше теоретичне розуміння ролі й досвіду соціальної взаємодії особистостей з ширшими культурними та структурними сферами в динамічному процесі соціальних змін.

Оцінювання соціального впливу (social impact assessment). Цей підхід полягає у спробі виміряти та оцінити потенційні наслідки запланованих інтервенцій (нових політик, проєктів тощо). Одним із головних інструментів цього методу є порівняння громад на основі заздалегідь

визначених ключових індикаторів. З одного боку, такий підхід може дати чіткий, кількісний результат, що ґрунтується на доказах (Freudenburg, 1986). Проте він має також низку недоліків. Зокрема, він не гарантує, що буде виявлено або враховано всі соціальні впливи, оскільки деякі впливи можуть виявитися пізніше або їх важко виміряти. Також майже неможливо знайти дві ідентичні громади для порівняння, щоб стверджувати, що саме окремий чинник був причиною трансформації, а не інші структурні чи культурні характеристики.

Стійкість громад (community resilience). Цей термін означає здатність громади справлятися із зовнішніми стресами, як-от стихійні лиха чи економічні потрясіння, та відновлюватися після них, зберігаючи свої основні функції, структури та ідентичність (Magis, 2010). Стійкість громади має чотири виміри: економічний, соціальний, інституційний та екологічний. Показник стійкості громади складається з оцінювання її сильних і слабких сторін у кожному з цих вимірів. Отже, можна чітко ідентифікувати вразливі місця та правильно визначити пріоритетні напрями подальшого розвитку громади (Magis, 2010). Проте такий підхід фокусується більше на структурних компонентах, майже не розглядаючи індивідуальну агентність.

Спроможність громад (community capacity). Цим терміном пояснюють колективну здатність групи або спільноти поєднувати різні форми капіталу (соціальний, економічний та людський) для розбудови інституцій та міжособистісних стосунків для досягнення колективних цілей (Beckley et al., 2008).

Структура спроможності громади описується чотирма характеристиками: *активи* (матеріальні та нематеріальні ресурси громади: інфраструктура, природні ресурси, людський капітал тощо), *каталізатори* (умови, що сприяють використанню активів громади, як-от лідерство, співпраця), *сфери відносин* (відносини, які сприяють комунікації, обміну інформацією та співпраці) та *результати* (вигоди, отримані завдяки колективним діям громади) (Beckley et al., 2008). Загалом цей підхід є найбільш повним і вичерпним та використовується доволі широко. Проте найчастіше його критикують за те, що він не пропонує адекватних інструментів для опису, оцінювання та моніторингу процесів партиципації громадян (Williams, 2004).

Отже, кожен підхід має свої особливості, методологічні рамки, переваги та обмеження (основні характеристики кожного підходу унаочнено та узагальнено в таблиці).

Таблиця. Порівняння підходів до аналізу громад

Параметр порівняння	Оцінювання соціального впливу	Стійкість громад	Спроможність громад
Основний фокус	Оцінювання потенційних наслідків запланованих інтервенцій	Здатність громади відновлюватися після зовнішніх стресів	Здатність громади досягати колективних цілей
Інструменти/методи	Порівняння громад на основі заздалегідь визначених ключових індикаторів	Оцінювання сильних і слабких сторін громади в чотирьох вимірах: економічному, соціальному, інституційному та екологічному	Аналіз різних форм капіталу, включно з соціальним, економічним та людським, для підтримки інституцій та поліпшення взаємодії між громадянами
Переваги	Чіткий, кількісний, базований на доказах результат	Ідентифікація вразливих місць і пріоритетних напрямів для розвитку громади	Найбільш вичерпний підхід, враховує багато аспектів розбудови громади
Недоліки	Не гарантує, що буде виявлено або враховано всі соціальні впливи	Фокусується на структурних компонентах, майже не розглядає індивідуальну агентність	Не пропонує інструментів для опису, оцінювання та моніторингу процесів участі громадян
Приклади застосування	Оцінювання впливу нового будівельного проєкту на місцеву громаду	Оцінювання здатності сільської громади впоратися з екологічною катастрофою	Вимірювання потенціалу громади для самостійного управління та розв'язання місцевих питань (благоустрій території, організація культурних заходів, підтримка локальних ініціатив тощо)

Тема агентних трансформацій громад залишається недостатньо теоретизованою з соціологічного погляду (Lyon & Parkins, 2013). Зазвичай вона зосереджена на функціоналістських і статичних оцінках інституцій на користь більш глобальних змін, як-от політика, історія та колективна дія. Проте потребують розв'язання питання щодо того, як враховувати глибші соціальні явища: агентність, структуру та культуру, без чого неможливо аналізувати вплив окремих акторів на процеси трансформації громад.

Агентні трансформації громад

Агентні трансформації – це концепція, яку широко обговорюють у соціології та суміжних дисциплінах (Sztompka, 1994). Американський соціолог Джордж Рітцер аналізує дебати навколо структури та агентності у своїй книжці «Сучасні соціологічні теорії» (Ritzer, 2000). Англійський філософ Рой Бхаскар запропонував трансформаційну модель соціальної дії (Bhaskar, 2008). Мартін Х'юсон, співробітник Йоркського центру міжнародних досліджень і безпеки при Йоркському університеті, досліджував різні типи агентності (Hewson, 2010).

Одним із підходів, що може бути використаний для опису агентних трансформацій у громадах, може стати теорія морфогенезу Маргарет Арчер (Archer, 1996). Ця теорія приділяє однакову

увагу як компонентам структури та культури, так і індивідуальній агентності. Теорія М. Арчер базується на принципі аналітичного дуалізму, що на відміну від дуальності, тобто спроби злиття структури та агента, відстоює необхідність аналізувати саме їхню взаємодію, уникаючи повного отождолення та відокремлення водночас. Арчер пропонує динамічне пояснення взаємодії відразу за двома вимірами: структури – агентності та культури – агентності (Archer, 1996). Авторка послідовно критикує методологічний колективізм за переоцінку структури та методологічний індивідуалізм за переоцінку агентності (Archer, 1995, р. 33). На її думку, обидва згаданих вище підходи неодмінно призведуть до поглинання (конфляції) структурою агентності, чи навпаки (Sztompka, 1994). На переконання М. Арчер, суспільство не зводиться до суми індивідів. Воно створюється та змінюється через діяльність людей (Archer, 1995, pp. 1–5).

Проте індивід не існує у вакуумі, адже структуру й культуру, у яких він живе, створили до нього інші люди. Тому М. Арчер вводить також поняття обумовленості (*conditioning*). На її думку, кожна дія обумовлена соціальною реальністю, яка існувала безпосередньо перед дією. Отже, структура ніби формує набір обмежень для індивіда, у яких перебуває діапазон його можливих дій. У контексті громади – це спосіб, у який соціальні структури, культурні

норми та динаміка влади в громаді формують дії та поведінку індивідів. Джерела обумовлення можуть існувати на різних рівнях, зокрема, це може бути обумовлення економічними або політичними чинниками. Наприклад, якщо в громаді бракує можливостей для працевлаштування або місцева економіка є слабкою, люди можуть відчувати безнадійність, що спонукатиме їх покладатись на державну підтримку чи благодійну допомогу. Це призведе до зниження індивідуальної агентності мешканців. Так само і з політичними чинниками: до реформи децентралізації членам українських громад було доступно мало інструментів партиципації в житті громади.

Іншим важливим джерелом обумовлення може слугувати також описаний П'єром Бурдьє габітус. Габітус – це сукупність диспозицій, установок і звичок, які набуваються в процесі соціалізації та досвіду людини в певному культурному контексті. Габітус формує сприйняття, цінності та дії людини і є ключовим чинником у тому, як індивіди орієнтуються у своєму соціальному середовищі (Бурдьє, 1998, с. 40–58).

Згідно з П. Бурдьє, габітус формується соціальними структурами та культурними нормами певного суспільства чи групи. Ці структури й норми створюють набір очікувань і можливостей для індивідуальної поведінки, а габітус формується через інтерналізацію цих очікувань і можливостей (Бурдьє, Вакан, 2015, с. 51). Оскільки індивід не усвідомлює свого габітусу та мало впливає на його формування, можна припустити, що габітус також є джерелом обумовлення.

Отже, аналізуючи концепції агентності та обумовленості в контексті теорій морфогенезу Маргарет Арчер та габітусу П'єра Бурдьє, можна зробити висновок, що індивідуальна діяльність людей у громаді є результатом взаємодії структурних та культурних компонентів з їхніми особистісними диспозиціями та установками. Соціальні структури і культурні норми, що існують у громаді, формують діапазон можливих дій для індивіда, але водночас лишають простір для індивідуальної творчості та адаптації. Габітус як внутрішня система орієнтації та реагування на зовнішні обставини також впливає на дії індивіда, оскільки він є результатом соціалізації та попереднього досвіду. Враховуючи ці комплексні взаємозв'язки, важливо розглядати соціальну динаміку не як статичний набір структур і норм, а як динамічний процес, у якому агенти, будучи частково обмеженими, водночас активно формують і перетворюють свою соціокультурну дійсність.

Агентні трансформації в теорії морфогенезу

Для опису процесу трансформації М. Арчер використовує термін «морфогенез» (Archer, 1995). Соціологиня запропонувала динамічне пояснення взаємодії відразу за двома вимірами: структури – агентності та культури – агентності. У результаті цих взаємодій відбувається або соціальна трансформація, або соціальне відтворення. Людська поведінка завжди обумовлена соціальною реальністю, що існувала безпосередньо перед вчиненням дії. Структура та культура є джерелами обумовленості, тоді як дія може спровокувати в них процеси трансформації або відтворення, які М. Арчер назвала морфогенезом і морфостазисом відповідно (Archer, 1995). На думку М. Арчер, морфогенез і морфостазис насправді дуже близькі до понять трансформації та відтворення: усі чотири терміни позначають процеси, під час яких щось, що існувало «до», знаходить своє «після». Тому про соціальну структуру більше вже не можна говорити, що її створюють люди як агенти. Радше можна сказати, що вони відтворюють або трансформують її. Тобто, якщо суспільство вже створене, то будь-яка конкретна людська практика може тільки трансформувати його; вся сукупність дій людей може або підтримувати суспільство, або змінювати його (Archer, 1995, р. 47).

Якщо діяльність повністю відповідає обумовленості, відбувається морфостазис. Тобто структура й культура залишаються у статичному положенні, або самовідтворюються. Якщо діяльність виходить за межі обумовленості, відбувається морфогенез, тобто трансформація структури або культури. Ця трансформація своєю чергою обумовлює наступну дію, і цикл замикається. Отже, на наше теперішнє одночасно впливає і наше минуле (обумовленість), і наше потенційне майбутнє, тобто уявлення про те, як ми можемо трансформувати соціальну реальність.

На думку М. Арчер, індивід перебуває в постійній взаємодії зі структурою через внутрішній діалог (*inner conversation*) та механізми рефлексивності (Archer, 2003). Умовно цей процес можна розділити на три послідовні етапи (див. рисунок): розпізнавання (*discernment*), обмірковування (*deliberation*) та присвята (*dedication*).

На етапі *розпізнавання* індивід ніби звертає увагу та фокусується на певних характеристиках структури чи культури. Індивід розпізнає рамку, визначену обумовленням, і вибирає з-поміж різних доступних варіантів дій.

На етапі *обмірковування* відбувається моделювання можливих сценаріїв потенційних дій та

оцінювання їхніх наслідків, розгляд потенційних результатів кожного варіанта та зважування всіх «за» і «проти». Проте вибір цей переважно дуже далекий від раціонального, тобто він значною мірою зазнає обумовлення, зокрема габітусом.

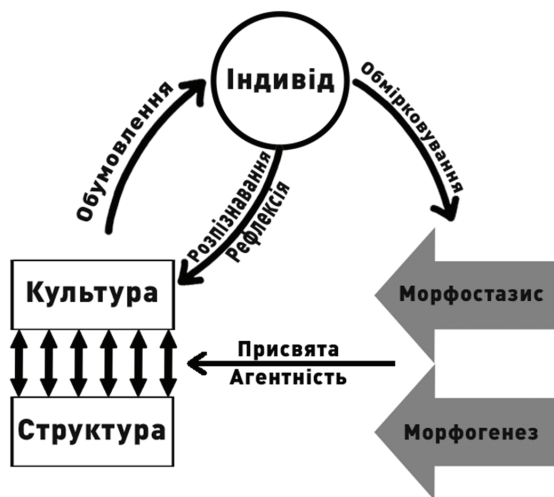

Рисунок. Графічне зображення внутрішнього діалогу в теорії морфогенезу

На етапі *присвяти* приймається остаточне рішення щодо майбутньої дії. Відповідно сама діяльність може або відтворювати сталу структуру, або трансформувати її. Щоб дійти до цього етапу та проявити агентність, індивід повинен фізично мати таку можливість. У контексті реформи децентралізації можна припустити, що в мешканців з'явилося більше можливостей дійти до етапу присвяти, не зупинившись на попередніх етапах, адже люди отримали можливість впливати на якість послуг чи пріоритети розвитку громади завдяки тому, що в громадах з'явився достатній ресурс та більш сфокусована відповідальність. З огляду на цю модель можна припустити, що передання повноважень і фінансів від державної влади органам місцевого самоврядування сприятиме зростанню проявів індивідуальної агентності мешканців.

Отже, процес агентності можна сприймати як цілеспрямовану секвенцію, яка розпочинається з усвідомленого рефлексивного аналізу і завершується втіленням у дію. Агентність як ключова здатність індивіда відображає глибоке розуміння соціальних структур і культурних контекстів, а також спроможність реалізувати свої можливості, спираючись на це розуміння.

Зокрема, процес рефлексії є фундаментальним у формуванні агентних здатностей. Завдяки йому індивід може розкрити невідповідності, конфлікти та недоліки в структурі, рефлексія спонукає до пошуку шляхів удосконалення.

Такий аналітичний підхід не тільки акцентує увагу на проблемних місцях, а й дає можливість формулювати альтернативні стратегії та рішення. Маргарет Арчер виділяє чотири типи рефлексивності (Archer, 2003, pp. 167–341): комунікативна, автономна, метарефлексивність, поламана рефлексивність.

Комунікативна рефлексивність – тип рефлексивності індивідів, які віддають перевагу стабільним стосункам із сім'єю, друзями, сусідами, громадою. Вони схильні шукати схвалення своїх думок та дій, люблять радитись.

Автономна рефлексивність – тип рефлексивності індивідів, які віддають перевагу досягненню цілей, заради цього готові долати труднощі. Такі індивіди схильні самостійно вирішувати свої проблеми.

Метарефлексивність – тип рефлексивності індивідів, які мають більш виражений внутрішній діалог, через який схильні вирішувати свої проблеми. Таким індивідам притаманне критичне ставлення до себе та зовнішніх ситуацій, готовність до змін.

Поламана рефлексивність – тип рефлексивності індивідів, які нездатні усвідомити владу над собою або нездатні до рефлексії.

Сприяння розвитку рефлексивності є важливим кроком у зміцненні агентності мешканців громад. У контексті реформи децентралізації це може стати ключовим елементом успішної адаптації та самовизначення громад. Отже, посилення рефлексивних навичок індивідів може стати надійною основою для ефективного самоврядування та сталого розвитку громад у майбутньому.

Агентні трансформації в теорії П. Бурдьє

Теорію морфогенезу М. Арчер можна застосувати для аналізу взаємодії структури та агентів на різних рівнях, як цілої країни, так і окремої громади, двору, сім'ї тощо. Хоча механізми морфогенезу будуть однакові, незалежно від рівня, проте виникає бажання звузити поняття «структура» лише до структури громади. У цьому контексті варто знову згадати теорію соціальних полів П'єра Бурдьє (Bourdieu, 1993). Соціальні поля – це концепція, яка позначає специфічні соціальні простори, в яких індивіди та групи взаємодіють і конкурують між собою за дефіцитні ресурси, як-от влада, статус і визнання. Соціальні поля характеризуються специфічними правилами, нормами та практиками, які регулюють поведінку в них, а також соціальними ієрархіями та владними відносинами, які структурують взаємодію.

П'єр Бурдьє стверджує, що соціальні поля не є фіксованими або статичними, а формуються під впливом постійної боротьби за владу та визнання між їхніми учасниками. Соціальні поля є динамічними й постійно змінюються, оскільки індивіди і групи прагнуть встановити й зберегти свої позиції в них (Bourdieu, 1998).

Громаду можна розглядати як соціальне поле, в якому індивіди та групи взаємодіють між собою для узгодження своїх позицій та доступу до ресурсів, як-от соціальний капітал, культурний капітал та економічний капітал. У межах громади окремі особи та групи можуть конкурувати за владу та визнання різними способами, наприклад, через участь у політичних процесах, у громадських організаціях або в ініціативах з розвитку громади. Водночас громаду можна також розглядати як місце соціального відтворення (морфостазису), де культурні норми і практики передаються з покоління в покоління, формуючи габітус індивідів і впливаючи на їхню поведінку в громаді.

Така динаміка акцентує на важливості критичного розуміння та аналізу соціальних полів у процесах децентралізації, управлінських реформ та планування розвитку. Тільки розуміючи ці внутрішні процеси, можна досягти стійкого та гармонійного розвитку громади, який відповідатиме реальним потребам та очікуванням її членів.

Висновки

У 2014 році, після Революції Гідності, парламент України проголосував за реформу місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що відома як реформа «децентралізації». Ключовим компонентом реформи було створення нового, субнаціонального рівня територіальних громад. А новообрані органи місцевого самоврядування отримували значно більше виконавчих повноважень і фіскальні привілеї. Об'єднання громад було добровільним, що створило умови для певних трансформацій (Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII, 2015, 5 лютого).

Розвинені, спроможні та самостійні громади – це один із ключових елементів демократичного суспільства. Впровадивши реформу децентралізації, Україна зробила важливий крок до формування в громадян культури участі у справах держави та відповідальності за власний добробут.

Існує декілька теоретико-методологічних підходів до дослідження агентних трансформацій у громадах, проте всі вони мають свої переваги та недоліки. Ми розглянули такі підходи: *оцінювання соціального впливу, стійкості та спроможності громади*. Можна зазначити, що хоча вони дають змогу проаналізувати структурні характеристики громади, проте не завжди надають достатній інструментарій для аналізу агентних трансформацій. У цьому випадку доцільно взяти до уваги концептуальні межі, запропоновані М. Арчер і П. Бурдьє.

Ґрунтуючись на теорії морфогенезу М. Арчер і на поняттях габітусу та соціальних полів П. Бурдьє, можна розглянути агентний потенціал індивіда в контексті соціальних структур громади. Це підкреслює важливість розгляду громади як специфічного соціального поля, яке має власні нормативно-культурні характеристики.

Для забезпечення ретельного аналізу агентних трансформацій велике значення мають такі категорії, як обумовлення, габітус, рефлексивність, а також соціальний та культурний капітал. Такий аналітичний підхід дасть змогу не тільки виявити агентний потенціал громади, а й забезпечити науково обґрунтовані рекомендації для її подальшого розвитку. Ці категорії можуть допомогти зрозуміти, як громадяни сприймають, взаємодіють і впливають на соціальні структури громади, а також визначити, які чинники можуть стимулювати або ускладнювати активізацію громадян.

Дослідження структури та культури громади також є важливим. Завдяки вивченню цих аспектів можна визначити, які структурні та культурні чинники можуть впливати на залученість індивідів у життя громади. Зокрема, може бути корисним зрозуміти, які норми, цінності та поведінкові моделі характерні для конкретної громади, а також які механізми участі та впливу доступні громадянам.

Використовуючи цей аналітичний підхід у подальшому дослідженні, можна буде не лише виявити, як громадяни взаємодіють із соціальними структурами громади та які чинники можуть підвищити їхню залученість, але й забезпечити науково обґрунтовані рекомендації для стимулювання участі індивідів в управлінні громадами. Такий підхід буде корисним для розроблення ефективних програм залучення громадян та підвищення їхнього впливу на процеси ухвалення рішень на місцевому рівні.

Список використаної літератури

- Бурдє, П., Вакан, Л. (2015). *Рефлексивна соціологія. Частина II: Чиказький воркшоп*. Медуза.
- Винницький, М. (2021). *Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності* (Р. Ключко, пер.). Видавництво Старого Лева.
- Децентралізація. (б. д.). Яка громада є спроможною? <https://decentralization.gov.ua/questions/27>
- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII (2015, 5 лютого). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
- Міністерство розвитку громад та територій України. (2020). Процес децентралізації в Україні [Новини]. <https://decentralization.gov.ua/admin/articles/12940.html>
- Офіс Президента України. (2021). Децентралізація – одна з найуспішніших реформ в Україні, – Президент. <https://decentralization.gov.ua/news/13814>
- Ткачук, А. (2016). *Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль)*. ІКЦ «Легальний статус».
- Archer, M. S. (1995). *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge University Press.
- Archer, M. (1996). *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (2002). Being Human: The Problem of Agency. *Contemporary Sociology*, 31(3). <https://doi.org/10.2307/3089723>
- Archer, M. (2003). *Structure, agency and the internal conversation*. Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (2010). Morphogenesis versus structuration: On combining structure and action. *The British Journal of Sociology*, 61(4), 569–583.
- Archer, M. S., & Morgan, J. (2020). Contributions to realist social theory: an interview with Margaret S. Archer. *Journal of Critical Realism*, 19(2), 179–200. <https://doi.org/10.1080/14767430.2020.1732760>
- Beckley, T. M., Martz, D., Nadeau, S., Wall, E., & Reimer, B. (2008). Multiple capacities, multiple outcomes: Delving deeper into the meaning of community capacity. *Journal of Rural and Community Development*, 3(3), 56–75.
- Bhaskar, R. (2008). *Dialectic: The Pulse of Freedom* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203892633>
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical reason: On the theory of action*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2015). *Reflexive Sociology. Part II: Chicago Workshop*. Medusa [in Ukrainian].
- Decentralization. (n. d.). Which hromada is capable? <https://decentralization.gov.ua/questions/27>
- Ford, L. J. (2020). *Understanding Ukraine's Decentralization Reform: Is it just Money, or Something Else Driving the Amalgamation Process?* [Unpublished master's thesis]. Kyiv School of Economics.
- Freudenburg, W. R. (1986). Social impact assessment. *Annual Review of Sociology*, 12(1), 451–478.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Polity Press.
- Hewson, M. (2010). Agency. In A. Mills, G. Durepos, & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp. 13–17). SAGE Publications, Inc.
- Lyon, C., & Parkins, J. R. (2013). Social Systems and Cultural Systems. *Rural Sociol*, 78, 528–549. <https://doi.org/10.1111/ruso.12018>
- Magis, K. (2010). Community resilience: An indicator of social sustainability. *Society and Natural Resources*, 23(5), 401–416.
- Ritzer, G. (2000). *Modern Sociological Theory* (5th ed.). McGraw-Hill.
- Sztompka, P. (1994). *The Sociology of Social Change*. Blackwell.
- USAID/ENGAGE. (2022). CEP 2022: Зростання активізму, відсіч ворогу та зміна ставлення до корупції. <https://engage.org.ua/cep-2022-zrostannia-aktyvizmu-vidsich-vorohu-ta-zminavstavlennia-do-koruptsii/>
- Williams, C. (2004). Community Capacity Building: A Critical Evaluation of the Third Sector Approach. *Review of Policy Research*, 21, 729–739. <https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2004.00104.x>

References

- Archer, M. S. (1995). *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge University Press.
- Archer, M. (1996). *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (2002). Being Human: The Problem of Agency. *Contemporary Sociology*, 31(3). <https://doi.org/10.2307/3089723>
- Archer, M. (2003). *Structure, agency and the internal conversation*. Cambridge University Press.
- Archer, M. S. (2010). Morphogenesis versus structuration: On combining structure and action. *The British Journal of Sociology*, 61(4), 569–583.
- Archer, M. S., & Morgan, J. (2020). Contributions to realist social theory: an interview with Margaret S. Archer. *Journal of Critical Realism*, 19(2), 179–200. <https://doi.org/10.1080/14767430.2020.1732760>
- Beckley, T. M., Martz, D., Nadeau, S., Wall, E., & Reimer, B. (2008). Multiple capacities, multiple outcomes: Delving deeper into the meaning of community capacity. *Journal of Rural and Community Development*, 3(3), 56–75.
- Bhaskar, R. (2008). *Dialectic: The Pulse of Freedom* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203892633>
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical reason: On the theory of action*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2015). *Reflexive Sociology. Part II: Chicago Workshop*. Medusa [in Ukrainian].
- Decentralization. (n. d.). Which hromada is capable? <https://decentralization.gov.ua/questions/27>
- Ford, L. J. (2020). *Understanding Ukraine's Decentralization Reform: Is it just Money, or Something Else Driving the Amalgamation Process?* [Unpublished master's thesis]. Kyiv School of Economics.
- Freudenburg, W. R. (1986). Social impact assessment. *Annual Review of Sociology*, 12(1), 451–478.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Polity Press.
- Hewson, M. (2010). Agency. In A. Mills, G. Durepos, & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp. 13–17). SAGE Publications, Inc.
- Law of Ukraine “On Voluntary Amalgamation of Territorial Communities” No. 157-VIII (2015, February 5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].
- Lyon, C., & Parkins, J. R. (2013). Social Systems and Cultural Systems. *Rural Sociol*, 78, 528–549. <https://doi.org/10.1111/ruso.12018>
- Magis, K. (2010). Community resilience: An indicator of social sustainability. *Society and Natural Resources*, 23(5), 401–416.
- Ministry of Communities and Territories Development of Ukraine. (2020). The process of decentralization in Ukraine [News]. <https://decentralization.gov.ua/admin/articles/12940.html> [in Ukrainian].
- Office of the President of Ukraine. (2021). Decentralization is one of the most successful reforms in Ukraine, – President. <https://decentralization.gov.ua/news/13814> [in Ukrainian].
- Ritzer, G. (2000). *Modern Sociological Theory* (5th ed.). McGraw-Hill.
- Sztompka, P. (1994). *The Sociology of Social Change*. Blackwell.
- Tkachuk, A. (2017). *Local self-government and decentralization. Legislation (training module)*. ICC “Legal Status” [in Ukrainian].
- USAID/ENGAGE. (2022). CEP 2022: Surge in Civic Activism, Overwhelming Support to Resisting the Enemy and Fundamental Shift in Perceiving Corruption. <https://engage.org.ua/eng/cep-2022-surge-in-civic-activism-overwhelming-support-to-resisting-the-enemy-and-fundamental-shift-in-perceiving-corruption/>

Williams, C. (2004). Community Capacity Building: A Critical Evaluation of the Third Sector Approach. *Review of Policy Research*, 21, 729–739. <https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2004.00104.x>

Wynnyckyj, M. (2021). *Ukraine's Maidan, Russia's War. A Chronicle and Analysis of the Revolution of Dignity* (R. Klochko, Trans.). Old Lion Publishing House [in Ukrainian].

Yurii Manilov

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR ANALYZING AGENTIC TRANSFORMATIONS IN COMMUNITIES

Agential transformations are a concept widely discussed in sociology and related disciplines, notably in the works of Margaret Archer and Pierre Bourdieu. They regard agency as an individual's internal ability to act, regardless of the constraints of social structures, thus playing a pivotal role in shaping social change. This article delves into the theoretical and methodological foundations of analyzing transformations in communities, utilizing M. Archer's morphogenetic theory and P. Bourdieu's notions of habitus and social fields. In 2014, following the Revolution of Dignity, the Ukrainian Parliament voted for the Local Self-Governance and Territorial Administration Reform, better known as the "Decentralization" reform. A cornerstone of this reform was the creation of a new, subnational level of territorial communities. Newly elected local government bodies received substantially more executive powers and fiscal privileges. The amalgamation of communities was voluntary, paving the way for certain transformations. Ukraine's reform accentuated citizen participation, fostering a culture of accountability. While frameworks like Social Impact Assessment and Community Capacity and Community Resilience provide insights, they lack tools to assess agential shifts explicitly. Here, Archer's and Bourdieu's theories offer a holistic lens, underscoring agency within societal confines.

This article explores the theoretical foundations of agential transformations, applying them to the case of Ukraine's decentralization reform. It underscores the importance of individual agency within the context of social structures and cultural norms, highlighting the value of Archer's morphogenetic theory and Bourdieu's concepts of habitus and social fields in understanding community transformations. By adopting this holistic analytical approach, researchers and policymakers can gain a deeper understanding of the dynamics of community development and design more effective strategies for fostering citizen participation and accountability.

Keywords: agency, community, structure, culture, morphogenetic theory, habitus, social fields.

Матеріал надійшов 16.06.2023

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)